

В.В.Онiкiєнко,
д-р екон. наук, професор

V.V. Onikienko,
Doctor of Econom. Sci., Professor

СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІТЕЙ ВІЙНИ: ПРОБЛЕМИ СЬОГОДЕННЯ

До недавнього часу залишалося невирішеним на законодавчому рівні питання соціального забезпечення осіб, які були неповнолітніми в період Великої Вітчизняної війни, хоча після її закінчення минуло більше 60 років. Цілком гуманно і справедливо було б, якби ця категорія громадян була оточена турботою і увагою держави, суспільства та нащадків. Адже на них у дитячі роки обрушилось небачене горе, матеріальні злидні, фізичні та моральні страждання. У них на очах гинули батьки, рідні та близькі. Багато з них залишились круглими сиротами або без батька, були поранені і травмовані. Я не кажу вже про те, чим, як і де вони харчувались, у що були одягнуті тощо. Усе це не могло не позначитися на їхньому здоров'ї. Серед дітей війни були і причетні до великої Перемоги, однак далеко не всі із них удостоєні заслуженої уваги. Одразу після визволення діти війни брали на себе ношу непосильної праці, відновлювали зруйноване господарство країни. Багато з них не змогли закінчити школу та вищі начальні заклади. Межею їхніх мрій були фабрично-заводські і ремісничі училища.

На плечі дітей війни, як і на плечі фронтовиків, що повернулися, ліг тягар відновлення народного господарства у повоєнний період. За їх участю відновлені промисловість і сільське господарство, піднята наука. Це покоління повело перші у світі кораблі в космос, атомні підводні човни в кругосвітні плавання, освоювало цілинні землі і простори Півночі, Сибіру і Далекого Сходу. Представники цього покоління не мали безтурботних дитинства і юності, але мають трудовий стаж 45–50 років та хвороби, яких уже не позбутися.

“Можливо, наші внуки здивуються, прочитавши про ті страшні роки, – йдеться в одному спогаді-роздумі. Вони запитають: чи правда, що кати відбирали людей іншого походження та душили їх газами, чи правда, що існувала держава, де до людини ставилися, як до племінного бика, що ця держава перетворила на рабів 10 інших держав, що її вчені винаходили удосконалені способи умертвіння дітей і старих ... Ми не будемо гадати, чи було це, ми пам'ятаємо все, і навіть якщо б і хотіли забути, не змогли б, – адже це було на нашій землі і з нашими близькими. Це було також і в інших країнах...”

Врегулювання правового статусу дітей війни було зумовлене необхідністю суспільного визнання нелегкого життєвого шляху громадян України, чие дитинство припало на роки Великої Вітчизняної війни. Важке воєнне дитинство наклало відбиток на все подальше життя цих громадян.

Враховуючи те, що в 1942–1945 рр. народжуваність була низькою, а серед тих, хто народився до початку війни, були великі втрати, то дітей війни залишилося не так уже й багато. В Україні за станом на 01.01.2007 р. проживало 6948,6 тис. осіб, які, відповідно до законодавства, підпадають під категорію “діти війни” (рис. 1, 2) [9, 10]. Проте майже 6% з них, переважно у віці старше 70–75 років, досі не стали на облік в органах соціального захисту населення і, відповідно, не мають можливості отримувати надані пільги.

У 2006 р. видатки Зведеного бюджету України на соціальний захист та соціальне забезпечення населення склали 41,4 млрд. грн., що становило 7,7% ВВП, або майже чверть (24%) загальної суми видатків. Найбільш суттєвою була питома вага згаданих видатків у 2005 р. – до 28% (рис. 3).

Із загальної суми витрат на соціальний захист та соціальне забезпечення населення у 2004 р. на підтримку ветеранів війни та праці було виділено – 160,9 млн. грн., у 2005 р. – 429,9 млн. грн., у 2006 р. – 392,7 млн. грн., що становило 1% загальних коштів по цьому напрямку (рис. 4). У Державному бюджеті 2007 р. вперше було передбачено 430,3 млн. грн. на виплату підвищень до пенсій, щомісячного довічного грошового утримання чи державної соціальної допомоги, яка виплачується замість пенсії дітям війни [1, с. 66].

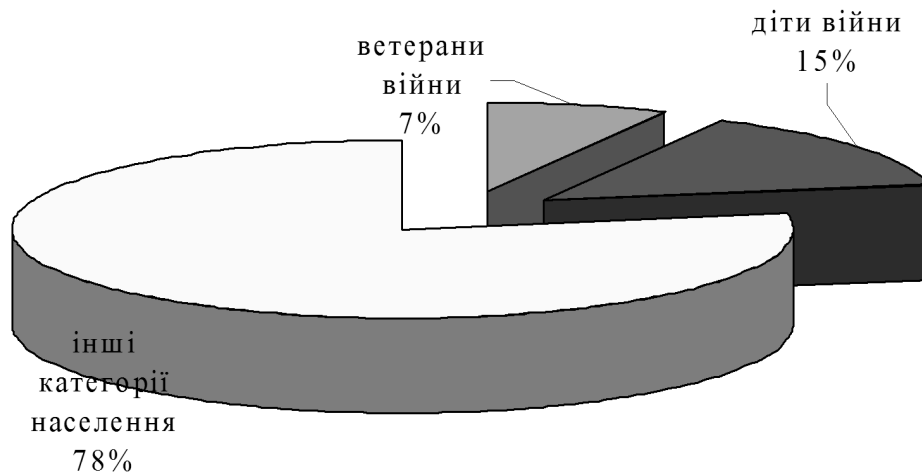

Рис. 1. Розподіл постійного населення України за деякими пільговими категоріями за станом на 01. 01 2007 р.

(розраховано за даними Державного комітету статистики України “Соціальний захист населення України у 2006 році”)

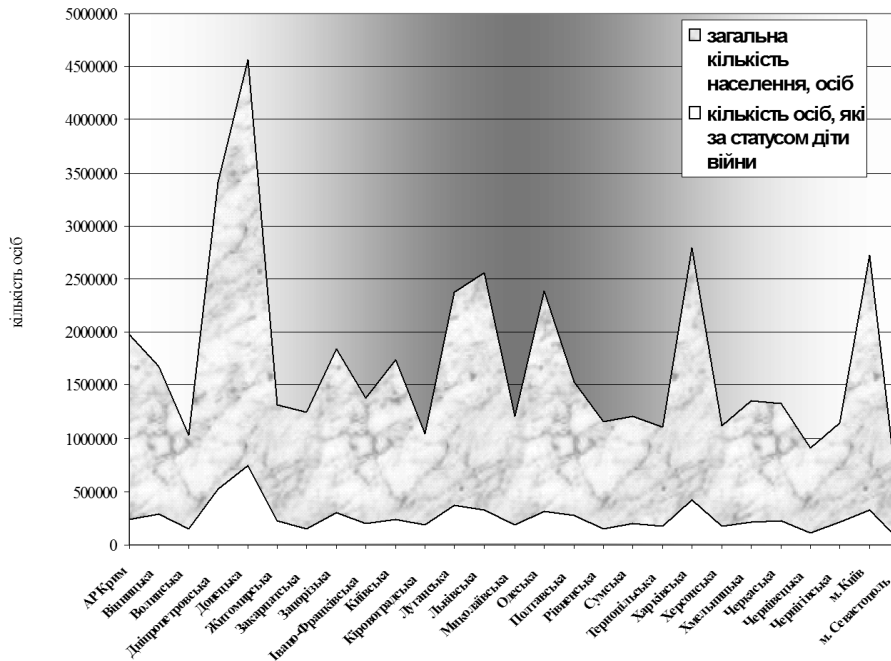

Рис. 2. Розподіл дітей війни за регіонами України за станом на 01.01.2007 р. (розраховано за даними Державного комітету статистики України "Соціальний захист населення України у 2006 році")

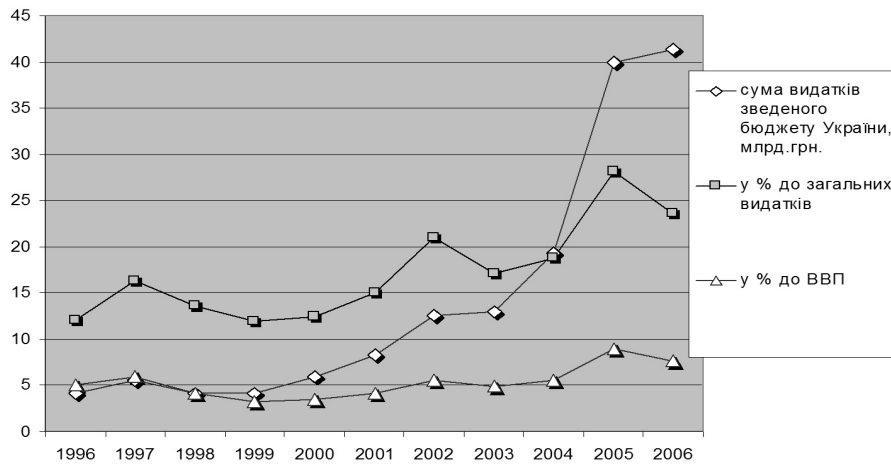

Рис. 3. Державні витрати на соціальний захист та соціальне забезпечення населення України в період 1996–2006 рр. (розраховано за даними Державного комітету статистики України "Соціальний захист населення України у 2006 році")

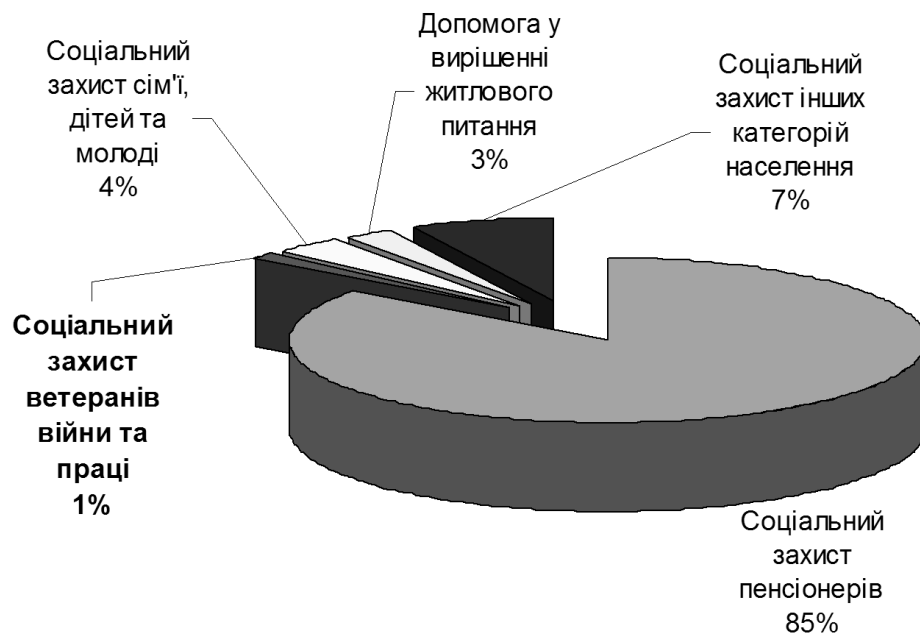

Рис. 4. Розподіл коштів на соціальний захист та соціальне забезпечення населення у 2006 рр.

Слід зауважити, що лише нормами Закону України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту” було встановлено соціальний і правовий захист осіб, які були неповнолітніми в період Великої Вітчизняної війни і мають статус ветеранів війни [4, с. 425].

Тобто право на пільги і гарантії соціального захисту мають особи, чиє дитинство припало на роки Великої Вітчизняної війни і які одночасно є ветеранами війни.

Ветеранами війни є особи, які брали участь у захисті Батьківщини чи в бойових діях на території інших держав. До ветеранів війни належать: учасники бойових дій, інваліди війни, учасники війни.

Так, учасниками бойових дій визнаються, зокрема, особи, які в період Великої Вітчизняної війни перебували у складі частин і підрозділів діючої армії та флоту як сини, вихованці полків і юнги до досягнення ними повноліття; особи, які у неповнолітньому віці були призвані до лав Радянської Армії і Військово-Морського Флоту під час військових призовів 1941–1945 років.

Крім того, прирівняними до учасників бойових дій вважаються колишні неповнолітні (яким на момент ув'язнення не виповнилося 16 років) в'язні концтаборів, гето та інших місць примусового тримання, створених фашистською Німеччиною та її союзниками в період Другої світової війни, а також діти, які народилися в зазначених місцях примусового тримання їхніх батьків.

До інвалідів війни належать інваліди з числа малолітніх (яким на момент ув'язнення не виповнилося 14 років) в'язнів фашистських концтаборів та інших місць примусового тримання, які визнані інвалідами від загального захворювання, трудового каліцтва та з інших причин; особи, які стали інвалідами внаслідок воєнних дій громадянської та Великої Вітчизняної воєн або стали інвалідами від зазначених причин у неповнолітньому віці у воєнні та повоєнні роки.

Також учасниками війни вважаються особи, які в період Великої Вітчизняної війни перебували у складі армії та флоту як сини, вихованці полків та юнги до досягнення ними повноліття; діти партизанів, підпільників, інших учасників боротьби з німецько-фашистськими загарбниками в тилу ворога, які у зв'язку з патріотичною діяльністю їхніх батьків були піддані репресіям, фізичним розправам, гонінням.

Отже, законодавством України врегульовано питання соціального забезпечення осіб, які були неповнолітніми в період Великої Вітчизняної війни та мають статус ветеранів війни.

Проте питання соціального забезпечення осіб, які були неповнолітніми в період Великої Вітчизняної війни, але не мають статусу ветеранів війни, тривалий час на законодавчому рівні було не врегульовано.

Тому, з метою надання соціальних гарантій і пільг особам, чиє дитинство припало на роки Великої Вітчизняної війни, для забезпечення їх конституційного права на достатній життєвий рівень і соціальну захищеність Верховною Радою України 18 листопада 2004 року було прийнято Закон України "Про соціальний захист дітей війни".

Цим Законом установлюється правовий статус дітей війни. Так, дитиною війни є особа, якій на час закінчення (2 вересня 1945 р.) Другої світової війни було менше 18 років. Норми Закону поширюються винятково на осіб, які на даний момент є громадянами України [3, с. 94].

Закон визначає основи соціального захисту дітей війни та гарантує їх соціальну захищеність шляхом надання їм певних пільг і належного рівня державної соціальної підтримки.

Так, дітям війни надаються такі пільги:

- право на переважне залишення на роботі при скороченні чисельності або штату працівників;
- виплата допомоги у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю в розмірі 100 відсотків середньої заробітної плати незалежно від стажу роботи;
- право на безплатний проїзд усіма видами міського пасажирського транспорту, автомобільним транспортом загального користування в сільській місцевості, залізничним і водним транспортом приміського сполучення та автобусами приміських маршрутів у межах області (Автономної Республіки Крим) за місцем проживання;
- право на 25-відсоткову знижку при платі за користування комунальними послугами (газом, електроенергією тощо) у межах середніх норм споживання та ін.

Разом з тим Законом передбачається право органів місцевого самоврядування, фізичних та юридичних осіб за рахунок власних коштів і благодійних надходжень встановлювати додаткові гарантії соціального захисту дітей війни.

Також передбачається підвищення на 30 відсотків мінімальної пенсії за віком дітям війни, які отримують пенсії або щомісячне довічне грошове утримання чи державну соціальну допомогу, що виплачується замість пенсії. Крім того, встановлено, що діти війни можуть створювати громадські організації, які утворюються та діють відповідно до законодавства України про об'єднання громадян. Реєстрація та легалізація інвалідських організацій, громадських організацій дітей війни, а також місцевих осередків таких організацій здійснюються безплатно.

Громадянам, що мають статус відповідно до Закону України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту” (учасники війни, учасники бойових дій, інваліди війни та члени сімей померлих ветеранів війни), статус дитини війни встановлюватись не буде, оскільки пільги, якими вони уже користуються, більші, ніж передбачені для дітей війни.

Отже, прийнятий Верховною Радою України Закон України “Про соціальний захист дітей війни” встановив законодавчі гарантії соціального захисту громадян України, дитинство яких припало на роки Великої Вітчизняної Війни, зокрема, право на отримання пільг з метою їх соціальної підтримки, що є одним із засобів визнання суспільного значення нелегкого життєвого шляху таких громадян [3, с. 94].

Проте Законом України “Про Державний бюджет України на 2006 рік” було призупинено дію цих статей. Статтею 110 Закону України “Про Державний бюджет України на 2006 рік” було встановлено, що пільги дітям війни, передбачені абзацом сьомим ст. 5 Закону України “Про соціальний захист дітей війни”, запроваджуються з 1 січня 2006 р., а ст. 6 – протягом 2006 р. поетапно, за результатами виконання бюджету в першому півріччі, у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України за погодженням з Комітетом Верховної Ради України з питань бюджету.

У 2006 р. Урядом не впроваджувався порядок надання пільг, передбачених ст. 6 Закону України “Про соціальний захист дітей війни”.

Відповідно до ст. 71 Закону України “Про Державний бюджет України на 2007 рік” з метою приведення окремих норм законів у відповідність із цим законом на 2007 рік зупинено, зокрема, дію ст. 6 Закону України “Про соціальний захист дітей війни”. З урахуванням ст. 111 цього Закону, якою встановлено, що 2007 р. підвищення до пенсії або щомісячного грошового утримання чи державної соціальної допомоги, яка виплачується замість пенсії, відповідно до ст. 6 Закону України “Про соціальний захист дітей війни”, виплачується лише інвалідам (крім тих, на кого поширюється дія Закону України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту”) у розмірі 50 відсотків надбавки, встановленої для учасників війни, а саме: з 1 січня 2007 р. – 19 грн., з 1 квітня 2007 р. – 19,35 грн., з 1 жовтня 2007 р. – 19,75 грн. Тобто, право на пільги мають усі діти війни, а от на підвищення до пенсії – лише ті, хто має інвалідність [1, с. 66].

Проте Конституційний Суд своїм Рішенням від 09.07.2007 р. № 6-рп/2007. визнав неконституційним скасування цієї пільги. З 11.07.2007 р. “діти війни” мають право на соціальну допомогу у розмірах: мінімальний розмір пенсії за віком за наявності у чоловіків 25, а у жінок – 20 років страхового стажу відповідно до законодавства встановлюється у розмірі прожиткового мінімуму; для осіб, які втратили

працевдатність, – збільшеному на один відсоток. Тобто, соціальна допомога “дітям війни” повинна становити $410,06 \times 0,3 = 123,02$ грн., а з 1 жовтня 2007 р. – $415,11 \times 0,3 = 124,53$ грн.

Варто зауважити, що Закон України “Про соціальний захист дітей війни” було розроблено, як зазначається в пояснювальній записці до документа, з метою надання відповідно до ст. 18 Закону України “Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії” додаткових соціальних гарантій і пільг дітям війни для забезпечення їх конституційного права на достатній життєвий рівень і соціальну захищеність.

Найсуттєвішими з пільг, що мають надаватися, є право на 25-відсоткову знижку при платі за користування комунальними послугами (газом, електроенергією тощо) у межах середніх норм споживання та підвищення пенсії або щомісячне довічне грошове утримання чи державна соціальна допомога, що виплачується дітям війни замість пенсії, на 30% мінімальної пенсії за віком.

Згідно зі ст. 13 Закону України “Про житлово-комунальні послуги” до комунальних послуг належать: централізоване постачання холодної та гарячої води, водовідведення, газо- та електропостачання, централізоване опалення, а також вивезення побутових відходів [2, с. 514]. А ось послуги з утримання будинку та прибудинкової території не належать до комунальних послуг. Тож і пільги з оплати цих послуг для дітей війни Законом України “Про соціальний захист дітей війни” не передбачено.

Пільги з оплати комунальних послуг дітям війни надаються в межах норм, установлених постановою Кабінету Міністрів України від 1 серпня 1996 року № 879. У разі проживання на одній житловій площі двох дітей війни їм надається 25-відсоткова знижка плати в межах встановлених норм на двох осіб. Тобто, відповідно до зазначеної постанови, 25-відсоткова знижка з оплати опалення житла надається на одну дитину війни на 31,5 м², на двох дітей війни – на 52,5 м², але не більше загального розміру опалювальної площі.

Фінансування пільг дітям війни з оплати комунальних послуг та на проїзд міським і приміським транспортом здійснюється за рахунок субвенції з Державного бюджету місцевим бюджетам. Порядок використання коштів цієї субвенції визначено постановою Кабінету Міністрів України від 4 березня 2002 р. № 256.

Надання пільг дітям війни на оплату комунальних послуг виконується сьогодні у повному обсязі. Так, за інформацією Міністерства праці та соціальної політики України кошти на фінансове забезпечення пільг і субсидій у 2007 р., які направляються у вигляді субвенцій із Державного бюджету місцевим бюджетам, становлять близько 5 млрд. грн., що на 2,7 млрд. грн. більше, ніж у 2006 р.

Проте діти війни, які становлять переважну більшість пенсіонерів, є однією з найменш захищених за доходами категорією населення. Кожний сьомий з них отримує пенсію у розмірі прожиткового мінімуму або нижче. Середній розмір призначених пенсіонерам місячних пенсій у 2006 р. (478 грн.) ледь перевищив розмір загального прожиткового мінімуму (472 грн.). Як видно з рис. 5, протягом останніх 6 років це співвідношення систематично і відчутно покращувалося. Разом з тим, розрив між розмірами середньої пенсії і середньої заробітної плати скорочується

значно повільніше. Так, у 2001 р. середній розмір пенсії становив лише 38% від середньої заробітної плати, зрісши на початок 2007 р. до 46%.

Для дітей війни, які отримують пенсію за віком, перебуваючи на обліку в органах Пенсійного фонду, номінальний розмір пенсії на початок 2007 р. становив 497 грн.

Однак слід взяти до уваги систематичне зростання споживчих цін на товари та послуги, що знижує рівень реальної пенсії. Так, якщо грудневі ціни на послуги 2005 р. порівняно з груднем 2004 р. зросли на 16%, то у 2006 р. порівняно з 2005 р. – уже на 49%.

Невідповідність матеріальних потреб дітей війни розміру винагороди за багаторічну працю (а серед дітей війни значний відсоток – це ветерани праці) є однією з причин того, що ці люди продовжують працювати після досягнення ними пенсійного віку.

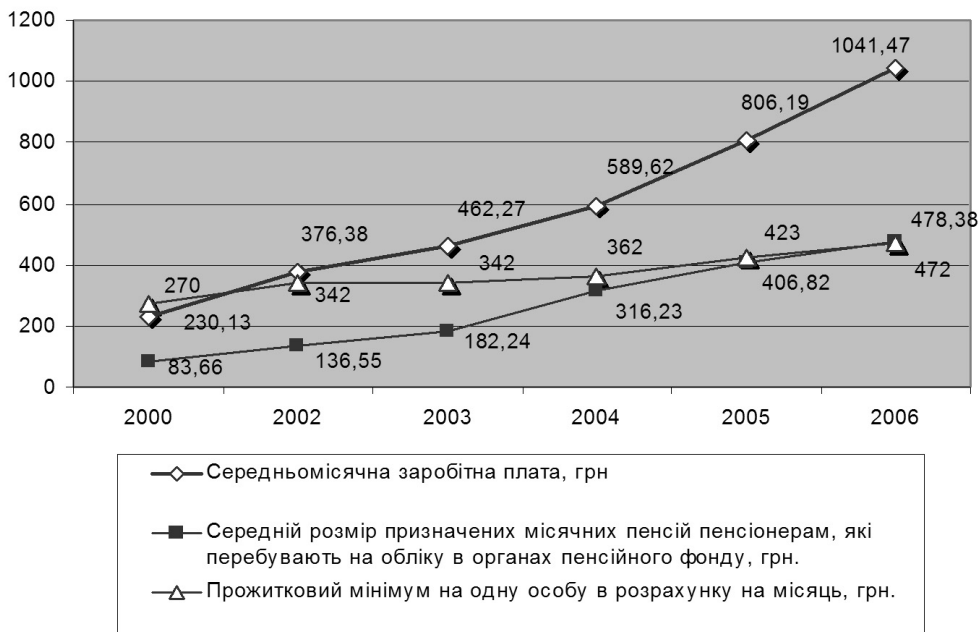

Рис. 5. Державні соціальні стандарти та гарантії в Україні за 2000–2006 рр.
(розраховано за даними статистичного бюлетеня Державного комітету статистики України “Соціальний захист населення України у 2006 році”)

Отже, сьогодні вкрай необхідно вирішити найгостріші для дітей війни такі проблеми, як усунення диспропорцій у розмірах пенсій, повернення заощаджень, реалізація пілг на пасажирський транспорт, оплату енергоносіїв і придбання ліків.

Вкрай необхідною є розробка і реалізація програми медичного обслуговування дітей війни на рівні ветеранів Великої Вітчизняної війни та створення у парламенті комісії, яка б опікувалася їхніми проблемами.

1. Закон України “Про Державний бюджет України на 2007 рік” від 19.12.2006 № 489-V// Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2007. – № 7–8. ст. 66.
2. Закон України “Про житлово-комунальні послуги” від 24 червня 2004 року // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2004. – № 47. – ст. 514
3. Закон України “Про соціальний захист дітей війни” // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2005. – № 4. – ст. 94
4. Закон України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту” // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1993. – № 45. – ст. 425
5. *Новікова О.Ф.* Соціально-економічна захищеність населення України/ НАН України. Ін-т економіки пром-сті. – Донецьк, 2004. – 20с.
6. *Онiкiєнко В.В., Ємельяненко Л.М., Терон І.В.* Інноваційна парадигма соціально-економічного розвитку України (За ред. В.В. Онiкiєнка). – К.: РВПС НАН України, 2006. – 480 с.
7. *Онiкiєнко В.В.* Зайнятість та якість життя // Укр. соціум: соціологічні дослідження та моніторинг соціальної політики (соціологія, політика, педагогіка, економіка). – 2002. – № 1. – С. 111–121.
8. Соціальний захист населення України у 2005 році: Стат. бюл./ Держкомстат України. – К., 2006.
9. Соціальний захист населення України у 2006 році: Стат. бюл./ Держкомстат України, К., 2007.
10. Україна у цифрах 2006: Стат. довідник /Держкомстат України: – К.: Консультант, 2007. – 264 с.